

18. Фаріон І.Д. До джерел імен українців // Українська пропріальна лексика. Матеріали наукового семінару 13-14 вересня 2000р. / Відповід. ред. І.М. Желєзняк. – Київ: «Кий», 2000. – С.163-169.
19. Худаш М.П. Із історії української антропонімії. –К., 1977. – 236с.
20. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття. – Ужгород, 2008. – 671с.
21. Чучка П.П. Давньослов'янські особові імена, засвідчені південнокарпатськими українськими онімами // Studia slovakistica. Випуск 9: Ономастика. Антропоніміка: зб. наук. ст. – Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші, 2009. – С.83-90.
22. Чучка П.П. До проблеми іншомовних елементів в українській антропонімії // Питання ономастики Південної України: зб. ст. – К.: Наукова думка, 1974. – С.141-149.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Черноус – аспірантка кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми антропонімії Кіровоградщини.

УТВОРЕННЯ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ФАХОВОЇ МОВИ ГЕОДЕЗІЇ, КАДАСТРУ ТА КАРТОГРАФІЇ

Юлія ГРИНДА (Івано-Франківськ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню проблем визначення терміну, особливостей утворення та класифікації термінів у галузі геодезії, кадастру та картографії, а також їх місця у системі загальнонавчальної та наукової мови.

The article is devoted to the research of the problems connected with the term definition and the peculiarities of formation and classification of terms in the sphere of geodesy, cadastre and cartography. Their place in commonly used and scientific language is defined.

Активізація сучасної міжнародної комунікації та співробітництва і як результат – зростаючий інтерес до вивчення іноземних мов, спричинила поглиблення досліджень у галузі різних сфер науки англійською мовою. Одним із головних завдань суспільства є проблема формування широко компетентної аудиторії, яка б вільно володіла необхідним термінологічним апаратом у сфері своєї діяльності і змогла користуватись ним, збагачуючи свої знання.

Саме тому вагомим та актуальним в наш час постає дослідження лексичних одиниць фахових мов (зокрема підмови геодезії, картографії та кадастру), які активно використовуються в тій чи іншій сфері науки та техніки і крім того широко проникають у інші галузі людських знань. Праці численних вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як: А.С. Гринева, А.С. Дякова, Т.А. Журавльової, Т.Р. Кияка, В.М. Лейчика, Д.С. Лотте, А.В. Крижанівської, Т.І. Панько, Картриджа, Е. Жульбера та інших, були спрямовані на вивчення термінологічних одиниць.

Фахові мови (спеціальні мови або технолекти) – це особливі мови певної галузі науки, сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно замкненій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у ній [4]. На думку Виноградова фахові мови мають певні особливості, а саме:

- фахова мова – це природна мова із елементами штучних мов, спеціалізованих штучних мов чи символічної мови науки;
- це вербальна мова, яка включає у свій склад і невербальні засоби (схеми, малюнки, формули, графіки);
- це національна мова із тенденцією до інтернаціоналізму, яка проявляється у використанні інтернаціональних терміноелементів чи запозиченні готових номенів, які є лексичними одиницями та за допомогою яких ми називаємо предмет і сприймаємо його без реалізації його точного місця в системі комунікації і без співвідношення з іншими термінами.
- вона є багатоструктурною та багатofункціональною мовною системою і виконує наступні функції: 1). епістемічна – відображення дійсності та зберігання знань; 2). Когнітивна – отримання нових знань; 3). комунікативна – передача спеціальної інформації, тощо [2: 112].

Головною одиницею будь-якого науково – технічного вокабуляру (включаючи сферу геодезії та кадастру), що виступає засобом спілкування учених і фахівців, які користуються у своїй конкретній сфері точно і постійно, є термін.

Проаналізувавши роботи багатьох вчених та термінологів можна прийти до висновку, що не існує єдиного визначення поняття терміну. У латинській мові це слово означало «рубіж», «межу». Арістотель визначав термін, як те, на що розкладається перший засновок, – суб'єкт і предикат. У середньовіччі це слово набуло значення «позначення», «визначення» [8: 123].

Термін виступає своєрідним типом мовного знака, який створюється для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів. На думку Головіна Б.Н. він являє собою окреме слово чи утворене на базі іменника підрядне словосполучення, що означає професійне поняття та призначене для задоволення спеціальних потреб спілкування у сфері певної професії.

У працях Г. Винокура, а також в багатьох лексикографічних джерелах визначається термін на основі експлікації його основної диференціальної ознаки – функції реалізації спеціального професійного поняття. В одній зі статей Г. Винокур тлумачить терміни як слова в особливій функції, функції назви [3: 5]. З деякими його висновками погоджується О. Реформатський, висуваючи на перший план дефінітивну функцію терміна, він вважає термін одиницею термінологічного поля, в якому той точний, стилістично нейтральний та позбавлений експресії [9: 103].

Технічні терміни фахових мов мають спеціалізовані і окреслені значення, а також більшу стабільність і стійкість перед морфологічними і семантичними змінами, ніж загальноновживана лексика. Крім того, технічна лексика має дещо інтернаціональний характер, багато технічних слів ідентичні за формою і значенням у кількох мовах. Завдяки цьому науковий опис інколи наближається до явища міжмовної комунікації. Беручи до уваги таку ключову характеристику термінів як ознаку зрозумілості можна класифікувати їх на:

- Загальнозначущі (зрозумілі практично усім): *equator, agnle, meridian, soil, boundary, earth*;
- Спеціальні галузеві терміни, які володіють особливим змістом і зрозумілі лише фахівцям із геодезії та кадастру: *azimus of star, equivalent elevation, coherency length, zero drift, rigid plummet, active reflector*;
- Спеціальні технічні терміни, які відбивають область спеціальних знань – геодезії: *geotectonics, hydrology, aerospace survey, кадастры: land cadastre, forest cadastre, land parcel, land tenure, cadastral matter, картографії: enlargement of scale, latent image, projection, alienation* [5].

Проте слід зазначити, що термін не являється ізольованою одиницею мови, і знаходиться під впливом лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, тобто поняття термін – слово не є опозиційними, а взаємопов'язаними, тому, що: 1) термін може бути **складним** і тому уже формально не співвідноситься зі словом; 2) **простий** (не складний) термін не може бути протиставлений слову, бо він сам є словом; 3) хоча існують дві основні групи лексичних одиниць "спеціальна (термінологічна) лексика" та " загальноновживана (не термінологічна) лексика", чіткої і незмінної межі між ними не існує, адже будь-яка лексична одиниця може перейти із множини термінів в множину загальноновживаних лексем та навпаки (якщо навіть ми в даний момент надійно віднесли цю одиницю до першого чи другого класу одиниць). Так, слова *relief (n), size (n), measurement (n), symbol (n), to lease (v), to represent (v), circulation (n)*, які з давніх-давен були загальноновживаними, стали в сучасній підмові кадастру термінами. З іншого боку, лексеми, які спочатку були лише термінами, переходять до складу загальноновживаних: *accurate (adj), registration system (n), scale (n), to register (v)* та ін.

Щодо утворення термінологічних одиниць, то Д.С. Лотте пропонує розрізняти три основних способи побудови науково-технічних термінів:

1) самостійна побудова похідних слів, слів усічених та словосполучень (елементи, з яких будується термін, можуть бути, в свою чергу, термінами, що належать до даної термінологічної системи або до будь-якої іншої);

2) використання термінів, що вже існують, або слів шляхом зміни їх значень (таким чином, він не поєднав два згаданих вище способи як побудову нових термінів шляхом використання внутрішніх ресурсів);

3) застосування переносу в термінологію даної мови термінів, що існують в будь-якій іншій мові [7: 19].

Відомий вітчизняний термінолог Т.Р. Кияк виділив два загальні методи творення лексичних одиниць фахової мови, які у свою чергу поділяються на менші, конкретніші способи:

1) **пряме запозичення** терміноелементів:

а) повне (включаючи зовнішню та внутрішню форми);

б) неповне (використовуючи лише внутрішню форму);

2) **використання внутрішніх ресурсів мови**, а саме:

а) карбування похідних слів (сюди належить морфологічний спосіб утворення термінів, включаючи афіксацію) ;

б) надання нових значень, що базується на такому процесі як вторинна номінація, всередині якої найпоширенішими є: метафора та метонімія);

в) складання основ, внаслідок чого виникають слова-композиції;

д) укладання словосполучень [4]. Крім того, вчений виділяє ще й третій спосіб побудови нових лексичних одиниць – вигадання нових слів, але він не є достатньо актуальним та ефективним на сучасному етапі творення термінів.

Аналізована термінологія кадастру та картографії має кілька джерел свого витоку. Це перш за все загальнонаціональна основа, а також величезна кількість запозичень, найбільшу частину яких становлять грецизми та латинізми, адже, як відомо, саме ці мови вважались універсальними практично у всіх сферах людського життя. До грецизмів та латинізмів можна віднести такі терміни та терміни словосполучення: *telescope, compass, error, horizon, application, land plots, map, terra, square, level, position, longitude, latitude, declination, coordinates, position, radius*, та інші, до лексем, які мають французькі корені належать: *soil, border, plan, surface, relief, size, utilization* та інші. Серед термінів кадастру та картографії слід виокремити також так звані гібридні та комбіновані терміни. У перших основа є власномовною, а префікси, суфікси чи закінчення запозичені чи навпаки: *linear, polar (method), degree, triangle*, тощо. У других, які виступають складними словами одна частина є запозиченою, а інша – питомою: *half interval line, root – meant square, internal – focusing telescope, level net* та інші. До складу даної галузі відносяться і терміни, що безпосередньо стосуються кадастру та картографії, а саме: *cadastre, mapmaking, land surveying, grid azimuth, linear measurement, the Earth's radius, axial meridian, theodolite, tacheometry*; загальнонаукові: *meter, longitude, latitude, coordinates, degree*; загально технічні й термінологічні одиниці міжгалузевого рівня: *shape, land, relief, boundary, area*, тощо.

У складі запозичень виділяються **власне запозичення** (*map, framework, labels*) та **інтернаціоналізми** – ті, які вживаються з тим самим значенням не менше, ніж у трьох неблизько споріднених мовах (*cartography, thematic map, map-transparent, barometer, metrology, laser, echogram, apex*). У процесі функціонування термінів простежується закономірність: чим вища частотність використання конкретного терміна фахівцями різних країн, тим більше в нього шансів стати інтернаціоналізмом і на відміну від запозичень вони більш позитивно сприймаються та легше проникають у мову.

Бувають випадки, коли запозичення, яке увійшло до тієї чи іншої мови, починає членуватися, адже до тієї ж мови надходять й інші слова зі спільним коренем або будь-яким іншим афіксом. Таким чином, афікс, який починає зустрічатися у більш ніж одному терміні, нерідко стає продуктивним і починає використовуватися у нових термінах, побудованих з використанням як елементів рідної мови, так й іншомовних елементів. В українській мові це насамперед стосується таких, переважно греко-латинських, афіксів, як *авто-, гідро-, синхро-, ультра-, полі-, анти-, фото-, гео-* та багатьох інших, або суфіксів *ція, їзм*, тощо. Їхні відповідники в англійській мові префікси: *auto, hydro, synchro, ultra, poly, anti, photo, geo*, а також суфікси *tion, ism* часто служать для творення слів сфери геодезії та кадастру: *automatization, hydrology, synchronization, polyometry, antipole, photogrammetric, photograph axes, photosensitive construction, geodetic, geodimeter, position, deformation, magnetism*. Всі ці терміноелементи, незважаючи на їх іншомовне походження, є цілком продуктивними та служать для карбування нових термінів, в тому числі, з використанням українських

терміноелементів (в основному, коренів). Д.С. Лотте вважав, що випадки притягнення іншомовних слів чи окремих іншомовних елементів не є рідкістю при карбуванні нових термінів для нових понять, що веде до співіснування слів рідної мови, створених з використанням іншомовних елементів, та оригінальних запозичень [7].

Як відомо, більшість термінів твориться *морфологічним способом*, який в основному базується на афіксації, тобто деривації за допомогою афіксальних морфем: префіксів, суфіксів, префіксів і суфіксів одночасно, постфіксів, флексій. Семантичне навантаження терміну, сформованого таким чином інше, ніж у загальнонародній мові: конкретніше, чіткіше. Слід відмітити, що у творенні термінів досліджуваної сфери беруть участь не усі афікси, а лише окремі, серед яких префікси *inter-* (*interplanetary, interference, interface, intermediate, interferometer*), *re-* (*refractive, residential, relative, representation, rectangular, restriction, retouch*), *ac-* (*accommodation, acceleration, actinograph, actinometer, accelerometer*), *dis-* (*discounting, discreteness, distortion, distribution, displacement*), *de-* (*demarcation, deviation, deflation, derivative, detailed, declinator, detector*) та інші, і суфікси *-cal* (*astronomical, topographical, vertical, physical, gravimetric, geodetical*), *-sion* (*abrasion, regression, torsion, corrosion, ingression*), *-ment* (*alignment, management, attainment, settlement, decrement*), *-ic* (*stochastic, optometric, variometric, galactic, adiabatic*), *-er/or* (*albedometer, cartographer, balometer, attenuator, geomensor*), *-tion* (*aeolation, modulation, location, quantization*), тощо. Наділяючи терміни, до складу яких вони входять, єдиним значенням, афікси тим самим виконують семантичну функцію.

Щодо термінів складних слів, за звичай вони утворюються двома способами – за рахунок чистого складання незалежних одне від одного слів (*site-specific; zero-end, parallel-measuring grid, half-interval, quarter-interval, root-mean square*) та на основі інтерфіксного складання залежних одне від одного основ: *tellurometer, barometric, hydrostatic, stereophotogrametric, interpolating* і т.д. Окремою групою серед складних термінів можна виділити слова з міжнародними компонентами – блоками: *meter, aero, auto, astro, iso, geo, graph, micro, photo, tele, topo* (*aerogeology, automation, autograph, astronomy, astrocompass, isogloss, isopleths, geological, geosyncline, hydrograph, geography, micrometer, micromeasuring, photograph, phototriangulation, telescope, television, topographic, topology*), тощо.

Слід відмітити, що наука про терміни тісно пов'язана із *ономастиккою* (від грец. *ὄνομα* – ім'я, назва), яка є наукою про власні імена об'єктів чи предметів. Власні назви не рідко виступають твірними основами термінів геодезії та кадастру і входять до складу термінологічних словосполучень, які використовуються для номінації частин світу, специфічних об'єктів, математичних теорем, формул, вимірювальних приладів та інструментів, і допомагають конкретизувати певну назву. Утворення термінологічних одиниць досліджуваної галузі відбувається в англійській мові переважно за тими самими словотвірними і синтаксичними моделями, і з використанням тих самих словотвірних засобів, що й утворення загальноновживаних лексичних одиниць, хоча й характеризується певними особливостями.

У термінологічній системі складні терміни з антропонімами трапляються можливо не так часто, як в інших терміносистемах, проте вони все ж присутні. Це або похідні терміни, або термінологічні словосполучення, де прізвища можуть вживаються або в загальному або в родовому відмінках. Означення – прізвище може перекладатися як:

- означення – прізвище подається у постпозиції в родовому відмінку: *Commoner's "Laws" of ecology* – закони екології Коммонера; *Cartesian Coordinates* – Декартові координати, *Gauss – Gruger's projection* – проекція Гаусса – Крюгера, *Laplace's azimuth* – азимут Лапласа, *Gauss algorithm* – алгоритм Гауса, *Anomaly of Fau* – аномалія Фая.
- присвійним прикметником, утвореним від прізвища: *Cartesian Coordinates* – декартові координати, *Merkator Projection* – меркаторова проекція, *geodetic Doppler's receiver* – геодезичні доплерівські приймачі.
- словосполученням, у якому присутнє слово "метод", "спосіб", "формула", "теорема", тощо: *Monte Carlo simulation* – моделювання методом Монте – Карло, *Beyes formula* – формула Бейеса та інші.

- Прізвищем-прикладкою: *Auger peak* – Оже-пік; *Fourier optics* – фур'є-оптика, *Vening Meinesz` Q-function* – Венінг-Мейнеса Q-функція, *map of Mezhyrich* – Межирич-карта.

- описово (з вилученням прізвища): *Tissot's indicatrix* – еліпс спотворень; *Clark orbit* – геостаціонарна орбіта [5, 405].

Отже терміни сфери геодезії, кадастру та картографії, як знаки наукових понять, мають чітко визначене місце у своїй терміносистемі, а також вступають в тісні відношення і зв'язки із елементами загальноживаної мови. Перспективою дослідження у даному напрямку є більш детальне визначення структурно-семантичних ознак та моделей творення даних лексичних одиниць, які можуть використовуватися при побудові нових термінів досліджуваної терміносистеми, що безперервно розвивається та збільшується.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Р.С. Белєв. Поняття терміоелемента з погляду теорії номінації // Мовознавство. – 1990. – №3. – С. 64 – 65.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение: общие и лексические вопросы. – М: ИОСО РАО, 2001. – 223 с.
3. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Тр. МИИФЛ. – 1939. – Т.5 – С.5 – 6.
4. Дяков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. Монографія. – К.: “КМ Академія”, – 2000. – 218с.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово – стилістичні проблеми. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 526с.
6. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). – Львов, 1988. – 320 с.
7. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1961. – 160 с.
8. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
9. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1967. – С. 101 – 105.
10. Геодезичний енциклопедичний словник / За редакцією Володимира Літинського. – Львів: Євросвіт, 2001. – 668с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Гринда – викладач кафедри англійської мови Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Наукові інтереси: структурні та функціональні особливості термінотворення.

АНГЛОМОВНІ НОМІНАЦІЇ ЮВЕЛІРНИХ ПРИКРАС ЯК ЧАСТИНА ЮВЕЛІРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ольга ЦОБЕНКО (Одеса, Україна)

Стаття присвячена розглядові системних особливостей англійської ювелірної термінології та номінацій ювелірних прикрас як її частини. Виокремлено та проаналізовано структурні та функціональні особливості номінацій ювелірних прикрас в англійській мові.

The article is dedicated to the investigation of systemic peculiarities of the English jewellery terminology and jewellery nominations as its part. Structural and functional peculiarities of jewellery nominations have been singled out and analyzed.

Історія лінгвістики як науки характеризується послідовною зміною домінанти певних наукових парадигм. Так, на початку ХХ століття на зміну порівняльно-історичній науковій парадигмі прийшла системно-структурна (або таксономічна) парадигма, яка ґрунтувалася на принципах синхронічності лінгвістичного опису та системності мови [5: 409].

Саме завдяки появі зазначеної наукової парадигми стало можливим виокремлення та розвиток описової лексикології, яка аналізує сучасний стан лексичної підсистеми мови. Власне від описової лексикології і відмежувалися декілька окремих лінгвістичних галузей, зокрема, і термінознавство (або ж термінологія) [5: 280-281].

Хоча зазначені терміни є синонімами, для більшої коректності викладу у нашій роботі під *термінознавством* розуміємо розділ лексикології, що вивчає терміносистеми мови, а під *термінологією* – систему слів і сполук, що позначають коло понять спеціальної сфери спілкування у науці, виробництві, техніці, мистецтві тощо [5: 618; 3].

Серед основних завдань термінознавства відзначимо, зокрема, вивчення різноманітних терміносистем тієї чи іншої мови, аналіз принципів побудови цих терміносистем, розгляд механізмів творення термінів та вимог до них [5: 618; 3].